

908 (477.41-215.4.)

X 94

КЗ БМР Білоцерківська централізована
бібліотечна система імені Петра Красножона

ХРОНОС

Зошит XXIII

Матеріали краєзнавчого клубу
за липень 2023 року

Під загальною редакцією
Євгена Чернецького

Біла Церква
2023

600

ЗМІСТ

СТАТТІ.....	4
Чернецький Є. Ревізькі сказки про білоцерківських євреїв (1795-1858 рр.).....	4
Ярмола О., Велика К. Доля Андрія Дмитровича Плюто (1886-1942). За матеріалами архівно-слідчих справ.....	12
Мартиненко О., Поліщук О. Ізидора Косач-Борисова – перша в Україні жінка вчений-агроном.....	21
Бурлака С. "Сексоти" в "Козачій Раді".....	37
Бондар А. Становлення та розвиток Української автокефалії у Білій Церкві (1920 – початок 1930-х рр.).....	48
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	65

158781(1/2)

Фонд
абонентів

45 Білоцерківська
ЦБС

Білоцерківська
загальноюська ЦБС
Київської області

**Доля Андрія Дмитровича Плюто (1886-1942)
За матеріалами архівно-слідчих справ**

Доля пов'язала Андрія Дмитровича Плюто (Плюто)¹ із Білоцерківщиною. Протягом декількох років він викладав у Білоцерківському сільськогосподарському технікумі і був його керівником. Так у праці "Білоцерківський аграрний університет: від витоків до сьогодення" зокрема повідомляється: "Першим директором технікуму був Андрій Дмитрович Плюто, агроном за фахом, надзвичайно енергійна людина і добрий організатор. Він був директором технікуму в найважчий період його становлення – до жовтня 1923 р. Пізніше А. Д. Плюто був переведений на роботу до Харкова" [1, с. 68].

Також у цьому виданні у переліку керівників білоцерківського навчального закладу зазначається, що А. Д. Плюто очолював технікум у 1920-1923 рр. [1, с. 221]. При цьому він став наступником Миколи Івановича Величківського² (1920 р.), а його змінив Дмитро Леонідович Похилевич (1923-1927 рр.) [1, с. 221].

Як було зазначено у вищезгаданому виданні, перші роки існування технікуму (початок 1920-х рр.) виявилися досить складними: політична (а часто й збройна) боротьба на теренах Білоцерківщини [3], голод 1921-1923 років [4; 5], брак фінансування, нечітка структура управління освітою з не завжди точно визначеними функціями установ та посадових осіб та ін. ускладнюють відтворення історії тогочасних подій. Тому діяльність Андрія Дмитровича Плюто на посаді керівника

¹ У різних документах можемо побачити ці два варіанти написання прізвища – з однією або двома буквами "т".

² Микола Іванович Величківський був завідувачем Робітничо-селянського університету імені Т. Г. Шевченка у місті Біла Церква в 1920 році. Цей навчальний заклад існував одночасно із Білоцерківським сільськогосподарським технікумом у будинку Білоцерківської гімназії [1, с. 65; 2, с. 43-44].

(ректора) і викладача (лектора) технікуму залишається майже не відомою: він й сьогодні є, мабуть, однією з "найзагадковіших" постатей цього білоцерківського навчального закладу 20-го століття. З огляду на вищезазначене, великої ваги для історика-дослідника, який вивчає життєвий шлях Андрія Дмитровича, набувають матеріали архівно-слідчих справ [6].

А. Д. Плюто народився у 1886 р. в с. Веприк на Фастівщині [11, арк. 22], українець, освіта – вища, за професією – агроном [11, арк. 28]. Батько був лісничим, син селянина Трипільської волості. Мати – "міщанка з дрібно-буржуазної родини". Навчався у Київському політехнічному інституті (агрономічне відділення). Під час допиту 24 вересня 1930 р. Андрій Дмитрович зазначав: "У 1912 р., по закінченню, я молодим агрономом прагнув до громадсько-агрономічної роботи, пішов у земство, захопився роботою по організації селянського господарства" [13, арк. 10].

Впродовж наступних років робота А. Д. Плюто була пов'язана із агрономією та селянським господарством [14, арк. 243]:

- з 1914 р. – васильківський повітовий агроном;
- з кінця 1915 до серпня 1917 р. – волинський губернським земський агроном;
- з 1917 до серпня 1918 р. – завідувач сільськогосподарським відділом Київської губернської земської управи;
- з 1918 до 1919 р. – завідувач касою дрібного кредиту;
- з 1920 до червня 1921 р. – завідувач агрономічним відділом Білоцерківського повіту;
- з жовтня 1921 р. – призначений ректором Білоцерківського сільськогосподарського технікуму.

У першій половині 1920 р. А. Д. Плюто у складі групи агрономів, став одним із ініціаторів створення у Білій Церкві агрономічного технікуму [1, арк. 67]. Тому, ймовірно, впродовж 1920 р. й першої половини 1921 р. він мав одночасно поєднувати роботу на двох посадах – був завідувачем агрономічним відділом

Білоцерківського повіту і керівником Білоцерківського технікуму.

Він був заарештований двічі: перший раз в 1922 р. у зв'язку зі справою "Козачої ради Правобережної України", другий раз у 1930 році³.

У довідці по архівно-слідчій справі № 23688, яка була складена старшим слідчим слідчого управління КДБ при РМ УРСР капітаном Коротким 8 червня 1960 р., зазначено: "В матеріалах справи зазначається, що Плютто А. Д. колишній учасник організації "Козача рада" на Правобережжі України й що він підтримує зв'язок зі своїм братом, який служив при Денікіні в м. Мелітополі у контррозвідці. Однак конкретних даних, які підтверджують приналежність Плютто до організації "Козача рада" та його зв'язку з братом – Плютто Миколою Дмитровичем (характері цього зв'язку) у справі немає" [11, арк. 28].

Тим же капітаном слідчого управління 30 травня 1960 р. було укладено довідку по архівно-слідчій справі № 228424 "Козача рада", у якій зокрема зазначається: "Із матеріалів справи видно, що Плюто А. Д. був заарештований 5 березня 1922 року Київською губернською надзвичайною комісією. В справі є протокол допиту Плюто А. Д. від 5.V.1922, в якому не міститься показань як про його контрреволюційну діяльність, так і контрреволюційну діяльність інших осіб. Постановою від 15 червня 1922 р. у зв'язку з тим, що відносно Плюто Андрія Дмитровича (та деяких інших осіб) в процесі слідства не встановлено його належність або співучасть в "Козачій раді" (а також деяких інших осіб) справа стосовно Плюто А. Д. слідством припинена і він з-під варті звільнений. Архівно-слідча справа № 228424 "Козача рада", за якою був заарештований Плюто А. Д., зберігається в ОАВ [УАО – рос. учетно-архивный отдел] КДБ при РМ СРСР м. Москва" [11, арк. 29-29 зв.].

³ Під час останнього арешту (у 1930 р.) він був засуджений двічі: 9 січня 1931 року до восьми років ув'язнення [13, арк. 112] та 22 березня того ж року до десяти років ув'язнення [11, арк. 22 зв., 23 зв.].

Ще одна довідка була укладена стосовно справи, за якою А. Д. Плюто був заарештований 22 вересня 1930 р.⁴ [11, арк. 30-32 зв.; 13, арк. 2] та засуджений постановою "трійки" від 9 січня 1931 року⁵.

Проте, матеріали цієї справи були використані для відкриття ще однієї справи – справи про контрреволюційну організацію в ДЕСК. Її початок було покладено постановою від 16 жовтня 1930 р. про початок попереднього слідства відносно громадян Плюто Андрія Дмитровича, Ткаля Григорія Васильовича, Фролова Олексія Сергійовича, Дьячкова Семена Федоровича, Плавінського Олександра Павловича, Картаці Олександра Івановича та ін. стосовно їх роботи у тресті "ДЕСК"⁶ [7, арк. 1], які також були заарештовані⁷.

⁴ На час арешту (22 вересня 1930 р.) А. Д. Плюто був позапартійним, мешкав у Харкові, був одружений: дружина – Євгенія Володимирівна [в анкеті, яка була заповнена після арешту, ймовірно помилка: правильно – Євгенія Юліївна] (39 років, домогосподарка), донька – Тетяна (13 років, учениця) [13, арк. 2-2 зв.].

⁵ До восьми років ув'язнення.

⁶ Трест "ДЕСК" – трест "Дніпровських електросількомбінатів". Був утворений з метою "максимального використання природних багатств Придніпров'я, на ділянці Дніпропетровськ-Херсон" і шляхом "використання дешевої електроенергії Дніпробуду, на водній базі Дніпра, проведенням цілковитої колективізації й організації крупних радянських господарств нерозривно між собою пов'язаних, провести реконструкцію сільського господарства на соціалістичні рейки". "На ДЕСК було покладено [завдання. – О. Я., К. В.] виробляти й переробляти ряд сільгосппродуктів та розв'язати питання робочого постачання садово-городніми та молочними продуктами в першу чергу робітничих центрів (Дніпропетровськ, Кам'янське, Запоріжжя), а потім [виробляти, переробляти й постачати. – О. Я., К. В.] й сировинну базу технічних культур". Трест був створений в лютому 1930 року. Див.: "Обвинувальний висновок по справі контрреволюційної організації "ДЕСК" (Дніпроелектросількомбінат" [8, арк. 173].

Див. також: Ченцов В. В. Репрессии в 1930-е годы на Днепропетровщине (по материалам Службы безопасности) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.museum.dp.ua/article0244.html>

⁷ Постанови про арешт: 15 жовтня 1930 р. – Олександр Павлович Плавінський [7, арк. 15]; 16 жовтня 1930 р. – Григорій Васильович Ткаль [7, арк. 2, 28, 34], Семен Федорович Дьячков [7, арк. 3, 32, 34], Олексій Сергійович Фролов [7, арк. 5, 30, 34], Олександр Іванович Картаці (Картацци) [7, арк. 7, 42]; 19 жовтня 1930 р. – Євген Миколайович Зандрок [7, арк. 8, 18], Василь Кіндратович Чудновський [7, арк. 11,

В "Обвинувальному висновку по справі контрреволюційної організації "ДЕСК" (Дніпроелектросількомбінат)"⁸, який був затверджений начальником Дніпропетровського оперативного сектору ДПУ УСРР Леонюком 14 березня 1931 р. стверджувалося, що "ДПУ розкрила й ліквідувала контрреволюційну шкідницьку організацію групи спеціалістів в тресті Дніпровських електросількомбінатів "ДЕСК", яка, шляхом систематичного гальмування й зриву реконструкції сільського господарства ставила собі за кінцеву мету повалення радвлади й реставрацію буржуазно-демократичного ладу". Далі повідомлялося, що цій організації, яка складалася з осіб інженерно-агрономічного персоналу (вороже налаштована по відношенню до радянської влади) протягом свого нетривалого існування (з березня по жовтень 1930 р.) вдалося розвинути «шкідницьку діяльність, яка призвела до зриву планування та будівництва есків [електросількомбінатів. – О. Я., К. В.] на майбутні роки, будівництва радгоспів у поточному [1930 році. – О. Я., К. В.] операційному році, зриву планів робітничого постачання 1930-1931 рр. та дискредитації ідеї створення крупних агро-індустріальних сільськогосподарських комбінатів,

17), Олексій Семенович Калашник [7, арк. 13-13 зв.], Кирило Еммануїлович Новицький [7, арк. 10, 20, 36]; 26 жовтня 1930 р. – Дмитро Павлович Морщиков [7, арк. 35]; 2 листопада 1930 р. – Сергій Ілліч Ільченко [7, арк. 37, 45]; 8 листопада 1930 р. – Андрій Андрійович Соколов [7, арк. 39].

У постанові від 6 січня 1931 р. зазначалося про продовження терміну ведення слідства стосовно вищезазначених співробітників і працівників ДЕСК, окрім С. Ф. Дьячкова [7, арк. 74]. Проте слідство й арешт були продовжені й стосовно нього [8, арк. 177].

Постановою від 17 січня 1931 року матеріали слідства стосовно Євгена Миколайовича Зандрока у зв'язку з "виявленням шпигунської діяльності" були виділені із слідчої справи для передачі в особливий відділ сектору [7, арк. 77]. Але в "Обвинувальному висновку" (14.03.1931 р.) він також зазначений як член контрреволюційної організації [8, арк. 178].

⁸ Див. також: окреме друковане видання матеріалів справи у 1931 р.: "Обвинувальний висновок по справі контрреволюційної шкідницької організації в тресті Дніпровських електросількомбінатів "ДЕСК" [9].

соціалістичної форми ведення сільського господарства" [8, арк. 173-174].

Стверджувалося, що ядром організації були: О. П. Плавінський (професор, інженер, заст. директора ДЕСК), А. Д. Плюто (агроном, завідувач агро-виробничим відділом, заст. директора ДЕСК) та Г. В. Ткаль (агроном, завідувач дослідним відділом), які й створили її [8, арк. 174, 176-177]. Всього членами контрреволюційної шкідницької організації ДЕСК оголошувалося 13 осіб⁹ [8, арк. 176-178].

Ухвалою судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 22 березня 1931 р. Андрій Дмитрович Плюто був засуджений до ув'язнення в концтабір терміном на десять років¹⁰. Були також засуджені й десять інших співробітників ДЕСК, яким було висунуте звинувачення в участі у контрреволюційній організації¹¹. Проте, через деякий час деякі вирoki були

⁹ При цьому в "Обвинувальному висновку" (14.03.1931 р.) зазначалося, що справа О. С. Фролова виділена й передана в СОУ (секретно-оперативне управління) ДПУ УСРР, а справа Є. М. Зандрока виділена й передана в ОВ (особливий відділ; рос. – "особый отдел") Д/П (Дніпропетровського) оперсектора [8, арк. 211].

¹⁰ Вирок був змінений: А. Д. Плюто був звільнений 19 березня 1932 р. згідно рішення ОДПУ УСРР [11, арк. 22 зв.].

¹¹ Згідно витягу з протоколу № 31/216 засідання судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 22 березня 1931 р., яка розглянула "Справу № 42/10660 Дніпропетровського оперсектора ДПУ УСРР по обвинуваченню громадян 1) Плавінського Олександра Павловича, 49 років, інших у кількості десяти осіб, за ст. 54-7 КК УСРР", ухвалила [8, арк. 213-213 зв., 219-219 зв.]:

1) Плавінського Олександра Павловича – розстріляти. Вищу міру соцзахисти – розстріл – замінити йому ув'язненням в концтабір терміном на десять років, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року;

2) Плюто [З двома буквами "т" – так у витязі з протоколу] Андрія Дмитровича – за сукупністю ув'язнити в концтабір терміном на десять років, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року;

3) Ткаля Григорій Васильович – ув'язнити в концтабір терміном на десять років, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року;

4) Дьячкова Семена Федоровича – ув'язнити в концтабір терміном на вісім років, рахуючи термін з 16 жовтня 1930 року;

переглянуті й засуджені звільнені [12, арк. 359-360]: 1 серпня 1931 р. – А. А. Соколов [8, арк. 227], Д. П. Морщиков [8, арк. 229, 230]; 3 травня 1932 р. – Г. В. Ткаль [8, арк. 214]; 9 серпня 1932 р. – С. Ф. Дьячков [8, арк. 215]; 26 листопада 1934 р. – С. І. Ільченко [8, арк. 216]. А за деякими відомостями 10 квітня 1934 р. й О. П. Плавінський [10, арк. 18].

Як склалася подальша довоєнна доля Андрія Дмитровича після звільнення у березні 1932 р. – невідомо. Проте у слідчій справі є довідка від 29 червня 1960 р., яка була укладена слідчим УКДБ по Харківській області, у якій зокрема повідомляється наступна інформація: "Під час бесіди з громадянкою Плютто Євгенією Юліївною, яка мешкає в м. Харкові... (Плютто Є. Ю. хвора – паралізована)... повідомила, що її чоловік Плютто Андрій Дмитрович, 1886 р. н. помер 12 січня 1942 р. в м. Новохоперськ, Воронезької обл. й назвати осіб, які раніше знали її чоловіка по спільній роботі у м. Запоріжжя в ДЕСК, не може, оскільки таких не пам'ятає" [11, арк. 38].

Згодом засуджені за справою контрреволюційної організації в ДЕСК були повністю реабілітовані: Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду Української Радянської Соціалістичної Республіки в судовому засіданні 11 листопада 1960 р. ухвалила: "Постанову судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 22 березня 1931 року стосовно Плавінського Олександра Павловича, Плютто Андрія Дмитровича, Ткаля Григорія Васильовича, Дьячкова Семена Федоровича, Соколова

5) Соколова Андрія Андрійовича і 6) Кортацци Олександра Івановича – ув'язнити в концтабір терміном на сім років, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року;

7) Морщикова Дмитра Павловича, 8) Ільченка Сергія Ілліча та 9) Чудновського Василя Кіндратовича – ув'язнити в концтабір терміном на п'ять років кожного, рахуючи термін з 2 листопада 1930 року;

10) Калашника Олексія Семеновича – ув'язнити в концтабір терміном на три роки, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року; для відбування міри соцзахисту – направити в Трудкомуну ДПУ – м. Прилуки [Див. також: 10, арк. 12-12 зв.];

11) Новицького Кирила Еммануїловича – вислати через ПП (повноважне представництво; рос. *полномочное представительство*) ОДПУ в Сибір терміном на три роки, рахуючи термін з 19 жовтня 1930 року.

Андрія Андрійовича, Картацци Олександра Івановича, Морщикова Дмитра Павловича, Ільченка Сергія Івановича, Чудновського Василя Кіндратовича, Калашника Олексія Семеновича та Новицького Кирила Еммануїловича відмінити, а справу про них подальшим провадженням припинити, за відсутністю складу злочину" [12, арк. 367 зв., 371].

Використані джерела та література:

1. Власенко В. М., Стародуб О. В., Чернецький Є. А. Білоцерківський аграрний університет: від витоків до сьогодення. – Біла Церква, 2005. – 224 с.

2. Велика К. І. Білоцерківський період життя і творчості видатного українського письменника і громадського діяча Ю.Я. Будяка (Покоса) / К. І. Велика, О. В. Ярмола // Восьмі Бердяєвські читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (БНАУ, 01 червня 2020 р.). – Біла Церква, 2020. – С. 43-45. – Режим доступу: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/5321>

3. Бурлака С. Сповідь перед розстрілом... (із протоколів допиту члена Козачої ради Правобережної України Миколи Лозовика) / Бурлака С. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2013. – 1. – С. 231-254. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2013_1_231

4. Мовчан О. М. Голод 1921–1923 років в УСРР [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2004. – 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Golod_1921_1923

5. Ярмола О. Голод 1921-1923 років в контексті політичної ситуації на Білоцерківщині / О. Ярмола // Голод 1932-1933 років – найбільша трагедія України: матеріали науково-практичної конференції (Білоцерківський краєзнавчий музей, 25 листопада 2003 р.). – Біла Церква, 2003. – С. 15-17. – Режим доступу: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/5762>

6. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920-1950-ті рр.: Метод. рекомендації / ГАУ при КМ України. УДНДІАСД. ЦДАГО України; Упоряд.:

О. В. Гранкіна, Д. В. Омельчук, Н. П. Московченко. – К., 1997. – 34 с. – Режим доступу: <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/mr-spravu%20represovanyx.pdf>

7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 263, оп. 1, спр. 52200, т. 1.

8. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 52200, т. 2.

9. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52200, т. 3.

10. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52200, т. 4.

11. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52200, т. 5.

12. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52200, т. 6.

13. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 59922, т. 2.

14. Сосни замість обелісків (Білоцерківський мартиролог) / Упорядн. В. О. Коломиець. – Біла Церква: Білоцерківське Добровільне Товариство Незаконно Репресованих, 2001. – 544 с.: іл.